

СФОРМОВАНІСТЬ ПІДХОДІВ ЩОДО КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ ТА МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ

У статті досліджено підходи: культурологічний, педагогічний, комунікативний, системний, комплексний, рефлексивно-інноваційний особистісний, екзистенціально-гуманістичний, які спрямовані на формування культури спілкування у студентів-аграріїв

Ключові слова: культурологічний підхід, педагогічний підхід, формування культури спілкування у студентів-аграріїв.

В статье исследованы подходы: культурологический, педагогический, коммуникативный, системный, комплексный, рефлексивно-инновационный, личностный, экзистенциально-гуманистический, которые направлены на формирование культуры общения у студентов-аграриев.

Ключевые слова: культурологический подход, педагогический подход, формирования культуры общения у студентов-аграриев.

The article deals with the following approaches: cultural, pedagogical, communicative, systematic, complex, reflexive and innovative, personal, existentialist and humanitarian which are focused on the formation of speech culture of the agrarian students.

Key words: cultural approaches, pedagogical approaches, formation of speech culture of the agrarian students.

На сучасному розвитку вітчизняної освіти та педагогічної думки важливого значення набуває питання переосмислення існуючих, пошук та впровадження нових підходів до організації та здійснення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Безумовний є і той факт, що реформаційні процеси в освіті мають своє відображення і в мовному питанні, адже лише людина, яка грамотно вміє будувати своє мовлення, здатна адекватно реагувати на певні зміни у ситуації спілкування, активно впливати на співбесідника, доводячи правильність своїх думок, тверджень, поряд із цим, справляти враження приємного партнера у спілкуванні, виявляти почуття емпатії. Тому лише оволодіння такими важливими якостями процесу спілкування стане запорукою успіху в майбутній професійній діяльності фахівця-аграрія, передусім людини, яку можна з впевненістю вважати по-справжньому освіченою особистістю, здатною досягти вершин у своєму професійному напрямку роботи, мати авторитет і повагу серед колег, заручитися підтримкою і повагою у керівництва.

Формування у студентів-аграріїв вищих навчальних закладів не лише відповідних фахових професійних навичок та умінь, але сформованість духовної та інтелектуальної культури май-

бутнього фахівця аграрної сфери **визначають актуальність** даного дослідження.

Мета завдання полягає у виокремленні та теоретичному обґрунтуванні адекватних підходів, які, на нашу думку, сприятимуть розвиткові культури мовлення студента-аграрія, що матимуть практичне застосування під час проведення експерименту (4 роки навчання).

Отже, мовне питання, його значення для формування у студентів-аграріїв знань та умінь у процесі комунікації, встановленні фактичного вихідного рівня сформованості у майбутній спеціалістів агропромислової сфери культури спілкування, зумовили сформулювати **завданням** нашого дослідження, яке базується на встановленні основних напрямів (підходів), які матимуть важливе значення для формування культури спілкування у студентів аграрних спеціальностей. У статті нами запропоновано *адекватні підходи* до вдосконалення комунікативної компетенції студентів і формування у них готовності до ефективної реалізації професійних функцій спілкування. Для вирішення поставленого перед нами завдання, необхідно розкрити зміст терміна «**підходи**». У великому тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо декілька визначення цього терміна: підхід – 1) сукупність способів, при-

йомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь; 2) замасковані прийоми, виверти, до яких удаються з якоюсь метою [15, с. 120]. Ожегова С.І. у словнику російської мови тлумачить поняття « підхід», як сукупність прийомів, способів, здатних впливати на кого-, чого-небудь, під час вивчення чого-небудь, під час введення справи [15, с. 471].

І.А. Зимня «підхід до навчання» розуміє, як світоглядну категорію, у якій відбиваються соціальні настанови суб'єкта як носіїв суспільної свідомості; як глобальну та системну організацію освітнього процесу, що включає усі його компоненти і самих суб'єктів педагогічної взаємодії (викладача, вчителя – учня, студента-слухача); як поняття, що є першим за поняття стратегії навчання і повинно включати в себе відповідні методи, форми, прийоми [5, с. 97].

У свою чергу, для реалізації зазначеного завдання необхідно було визначити критерії сформованості культури спілкування майбутніх спеціалістів агропромислової сфери. Для розуміння поняття «критерії», необхідно розкрити значення цього терміна. У великій сучасній енциклопедії критерії – це ознака, на основі якої можлива оцінка будь-чого; вимір; умовно прийнята міра, яка дозволяє змінити суб'єкт і на основі цього дати йому оцінку [19, с. 271].

На нашу думку, **особистісний (індивідуальний) підхід** має усі можливості для підвищення рівня культури спілкування в аграрному університеті, як спосіб зовнішнього прояву культури спілкування викладача відносно студента аграрного комплексу. Визначення терміна «особистісний підхід», знаходимо у великій сучасній енциклопедії, де «особистісний підхід – це послідовне ставлення педагога до виховання як до особистості, як до самосвідомого відповідального суб'єкта виховного взаємовпливу» [19, с. 270]. Особистісний підхід впроваджували і використовували як у своїх наукових дослідженнях, так і освітніх та виховних процесах вітчизняні і зарубіжні науковці, педагоги: Л.С. Виготський [3], С.Л. Рубінштейн [27], Б.Ф. Поршнев [24], О.О. Бодальов [2], І.П. Підласий [23], Л.І. Мацько [12], Ю.Н. Смельянова [4].

Завдяки застосуванню такого підходу, ми матимемо можливість виховувати та акумулювати культуру мовлення, яка має безпосередній вплив на формування мовленнєвої поведінки. Мовленнєва поведінка – використання мови учасниками спілкування в конкретній ситуації відповідно до їхніх рівнів комунікативної і мовної компетенції [12, с. 10]. Спираючись на вищесказане, на нашу думку, можна виділити такі критерії до особистісного (індивідуального) підходу: вивчати індивідуальні особливості темпераменту, риси характеру; вміти аналізувати, слідкувати за способом мислення, мотивами, інтересами, установками, ставленням до життя; заохочувати студента до

постійно ускладненої програми відповідно до пізнавальних завдань, творчо підходити до вирішення завдань, які поставлені перед майбутнім фахівцем, що, у свою чергу, забезпечує вміння студента адаптуватися у ситуаціях майбутньої професійної діяльності та всебічний розвиток особистості; своєчасно виявляти і уникати причин, які можуть заважати досягненню цілі: формування культури спілкування, а якщо ці причини не вдалося вчасно встановити – оперативно змінювати тактику навчання залежно від нових умов і обставин.

Наступним етапом у визначенні підходів, які надаватимуть можливість більш ефективному розвитку мовленнєвої культури фахівця-аграрія, слід детально зупинитися на **комплексному підході**.

Комплексний підхід у педагогіці має менш важливого значення для розвитку культури спілкування у вищому аграрному закладі, адже саме за допомогою цього комплексу ми матимемо можливості для формування у майбутнього спеціаліста комунікативних прийомів у професійній діяльності, що забезпечуватиме адекватну реакцію у різноманітних умовах спілкування з колегами, підлеглими, керівництвом тощо. І.П. Підласий подає таке визначення комплексного підходу, як єдність цілей, задач, змісту, методів і форм виховного впливу і взаємодії [23, с. 440].

Комплексний підхід становив невід'ємну частину виховного та навчального процесів, що здатен поєднати цілі та завдання навчання, виховання, зміст і методи, на думку таких педагогів, як Г.М. Андреева [1], І.П. Підласий [23], І.А. Зязюн [23], А.В. Морозов, Д.В. Чернилевський [13], Л.А. Петровская [22], В.А. Кан-Калик [6].

Такий підхід здатен синтезувати і об'єднувати різноманітні напрями розвитку комунікативної культури. Тому нами було виділено основні його показники (критерії), які здатні забезпечити комплексне відображення культури спілкування у вищому аграрному закладі: позитивний вплив за умови органічного поєднання культури педагогічного впливу і культурного саморозвитку особистості; вплив на культуру спілкування студентів у трьох напрямках: поведінка, мислення, відчуття; комплексний характер навчальної діяльності: поєднання культури розумової, фізичної, моральної, естетичної і трудової; врахування зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на формування культури спілкування студента у вищому аграрному закладі.

Досліджуючи основні підходи, які сприятимуть формуванню та розвитку культури спілкування фахівців-аграріїв, необхідно детально зупинитися на психологічному аспекті спілкування, тому що без знання психологічних особливостей особистості не можливо виявити основні підходи до формування культури спілкування у студентів-аграріїв.

Так, Л.О. Петровська, спираючись на думку Ю.І. Палехи, В.Г. Герасимчук, намагаючись обґрунтувати принципи і форми психологічного впливу, зазначала, що саме вони є базовими уявленнями про природу людини і людських взаємовідносин. Авторка виокремлює екзистенціально-гуманістичний підхід, який сформувався на основі гуманістичної психології, яку слід розуміти як напрям у психології, що визнає своїм головним предметом особистість як унікальну цілісну систему, що є відкритою можливістю самоактуалізації, притаманної лише людині [16, с. 13], в основу якої покладено вивчення людини, що базується на припущенні, що вона людина істота вільна, яка здатна нести відповідальність за свої вчинки та їх наслідки [22, с. 14].

Для більш чіткого розуміння екзистенціально-гуманістичного підходу необхідно розкрити зміст термінів «екзистенціалізм» і «гуманізм». Так, у радянському енциклопедичному словнику знаходимо таке тлумачення терміна «гуманізм»: (від лат. *humanus* – людський, людяний), визнання цінності людини як особистості, його права на вільний розвиток і прояв своїх можливостей, утвердження користі людини як критерію оцінки суспільних відносин [29, с. 349]. Тут же знаходимо і тлумачення терміна «екзистенціалізм», як основного поняття (від пізньолат. *exsistentia* – існування) екзистенція (людське існування) як невід’ємна цілісність об’єкта і суб’єкта; основний модус (прояв) людського існування – піклування, острах, рішучість, совість; всі вони визначаються через смерть; людина вбачає екзистенцію як основу свого існування в обмежених ситуаціях (боротьба, страждання, смерть). Усвідомлюючи себе як екзистенцію, людина знаходить свободу, яка є вибором самого себе, своєї сутті, який (вибір) накладає на неї відповідальність за все, що відбувається у світі [29, с. 152].

На нашу думку, такий **підхід (екзистенціально-гуманістичний)** має місце і в нашому дослідженні, завданням якого є формування культури спілкування студентів-аграріїв. З вищезазначеного можна виокремити ряд критеріїв у дослідженні екзистенціально-гуманістичного підходу: адекватне сприйняття реальності, у порівнянні з іншими людьми. Такі особистості прагнуть мати справу з дійсністю, відповідно реагуючи на зовнішні прояви її; високий ступінь прийняття себе, інших, у тому числі різних складних людських темпераментів; автономність: здатність залишатися вірними своїм цілям перед труднощами (наприклад, непопулярність).

Отже, можна стверджувати, що стрижнем гуманістичної психології і, відповідно екзистенціально-гуманістичного підходу, є пошук засобів самоактуалізації, засобів досягнення цього ідеалу, що якісно впливатиме на розвиток комунікативного вираження особистості, у його прагненні до самоідентичності, самовдосконаленні.

Рефлексивно-інноваційний підхід є актуальним у напрямку формування та розвитку культури спілкування. Такий підхід здатен, на нашу думку, не лише забезпечувати професіональні навички майбутнього спеціаліста агропромислової сфери, а й, у свою чергу, є умовою для розвитку рефлексивних та творчих можливостей спеціаліста, здатність знаходити у нісенітниці – сенс, у невизначеності – визначеність.

У свою чергу, рефлексивно-інноваційний підхід застосовували у власних наукових дослідженнях та педагогічній діяльності такі науковці, як

С.Ю. Степанова, Е.П. Варламов [30], І.П. Підласий [23], Ю.Н. Ємельянов [4], Г.М. Шеламова [31].

Основними критеріями сформованості рефлексивно-інноваційного принципу є: глибинне осмислення, аналіз і переосмислення студентами свого емпіричного досвіду, який пов’язаний з їх життєдіяльністю у різноманітних ситуаціях майбутньої професії; налагодження їх на конструктивну асиміляцію досягнень світової культури, науки і практики у сфері агробізнесу; гуманізація цінностей аграрної сфери, яка проводиться у співтворчості викладача і студента.

На нашу думку, вищезазначених підходів не достатньо для того, щоб остаточно сформувати узагальнену картину критеріїв, на основі яких можливо якісно і всебічно продемонструвати формування культури спілкування майбутніх спеціалістів агропромислового комплексу. Такі підходи мають важливе значення для теоретичного і практичного застосування у вищому навчальному закладі, але не здатні глибинно відобразити суть завдання – формування культури спілкування у студентів аграрної сфери. На нашу думку, поза увагою залишаються такі важливі компоненти культури професійного спілкування, як особливості комунікативного впливу, культурологічного та, безумовно, здатність впливати на формування культури спілкування у вищому аграрному навчальному закладі педагога, на основі *суб’єкт-суб’єктних* відносин, що, у свою чергу, є основним показником впливу на розвиток культури спілкування студента, майбутнього керівника та спеціаліста агропромислового комплексу.

Оцінка сформованості культури спілкування спеціаліста агропромислової сфери перш за все вимагає врахування **педагогічного підходу** – професіональне спілкування зі студентами у цілісному педагогічному процесі, яке проявляється у двох напрямках: організація своїх відносин зі студентами і керування спілкуванням останніх (А.А. Леонт’єв); професіональне спілкування педагога з вихованцями, яке має певні функції і направленість на створення позитивного клімату для його здійснення [7, с. 217]. Великого значення у педагогічній та науковій діяльності надавали саме педагогічному підходу, тобто засобами впливу завдяки особистістю педагога на форму-

вання особистості вихованця, такі науковці та педагоги, як І.А. Зязюн [20], І.П. Підласий [23], Н.В. Кузьміна [10], В.А. Кан-Калик [6], Л.О. Савенкова [28] та багато ін.

У свою чергу Н.В. Кузьміна, спираючись на педагогічний досвід в організації педагогічного дослідження Г.А. Засобіної, подає такі критерії оцінювання на основі порівняльного дослідження конструктивної діяльності вчителів із різним рівнем педагогічного: 1) якщо студент може виявити всі помилки в роботі учня і встановити, які недоліки в знаннях учня могли стати причиною помилки, можна розцінювати це, як «перед уміння»; 2) якщо студент може встановити, які недоліки в роботі вчителя стали причиною помилки, які види навчальної роботи треба використовувати для уникнення її, то можна розцінювати це, як «попереднє» уміння; 3) якщо при цьому студент може передбачити заздалегідь можливі помилки і попередити деякі з них, то можна вважати, що вміння сформулося. Безпомилкове виконання всі вищевказаних дій можна розцінювати як ідеальне вміння [10, с. 45-46]. На наш погляд, сформованість культури професійного спілкування педагога, як засобу впливу на підвищення рівня культури спілкування студентів аграрного університету, можна визначити ієрархічною структурою таких компонентів: комунікабельність, розвиток комунікативних умінь, які дозволяють знайти підхід до кожного учасника, зацікавлено і уважно вислухати його, бути природним, толерантним; володіння технікою спілкування: внутрішньо-зовнішньою: просодикою (характеристика голосу: темп, тембр, висота, гучність; кінесикою (комунікативно значущі рухи: виражальні рухи (міміка, жести, пантоміміка, постава); технікою мовлення: темпоритм, дихання, дикція; вміння створювати атмосферу довіри, яка б дала змогу без перешкод спілкуватися в діалогічній формі, аналізувати і корегувати хід обговорення та діалогу в групі студентів; бути фасилітатором (помічник, той, що полегшує будь-яке завдання, дужки вставлені мною. – К.О.), використовувати прийоми спілкування, які підтримують учасників діалогу в ході бесіди.

Аналізуючи підбір підходів у професійної діяльності педагога, який має безпосередній вплив на культуру спілкування студента-аграрія, на особливу увагу заслуговує **системний підхід** у виокремленні мовленнєвих здібностей викладача у роботі Л.О. Савенкової і Н.Б. Крилової. Науковець вважає, що успішність формування комунікативних умінь педагога визначає наявність у нього відповідних здібностей [28, с. 8] Здібності – індивідуально-психологічні властивості особистості, які є умовою успішного виконання одного чи декількох видів діяльності [27]. Л.О. Савенкова конкретизує ознаки вмінь викладача, поєднуючи їх у трикомпонентну структуру: під здібностями розуміють індивідуально-психологічні особ-

ливості, які відрізняють одну людину від іншої; здібностями називають не всі взагалі індивідуальні особливості, а лише такі, які мають відношення до успішного виконання якої-небудь діяльності або багатьох діяльностей; поняття здібності не зводиться до тих знань, навичок чи вмінь, які вироблені у даної людини [28].

З огляду на вищезазначене педагог у професійній діяльності повинен спиратися на **системний підхід**, що надає можливість, на нашу думку, формувати та розвивати культуру спілкування у студентів агропромислового комплексу. Системний підхід опирається на принцип системності, що передбачає «(у психології) – методологічний підхід до аналізу психічних явищ, коли відповідне явище розглядається як система, яка не зводиться до суми своїх елементів, яка володіє структурою, а якості елемента встановлюються його місцем у структурі» [19, с. 527]. У педагогічних доробках та наукових дослідженнях цей підхід мав своє відображення та практичне застосування у роботах І.А. Зязюна [20], І.П. Підласого [23], Л.О. Савенкової [28], Л.А. Петровської [22], Н.В. Кузьминої [10] та багато ін.

Суть такого підходу передбачає, перш за все, комунікативні уміння самого викладача до яких можна віднести такі: мовленнєве спілкування; володіння не мовленнєвим (вербальним спілкуванням); професійно-педагогічна увага; соціальна перцепція; орієнтування у ситуації спілкування; створення творчого самопочуття.

Комунікативний підхід передбачає, насамперед, як засвоєння правил, так і їх практичне використання, як свідоме, так і підсвідоме в мовленні. Даний підхід має на меті оволодіння засобами спілкування та уміння говоріння, читання і письма спрямоване на їх практичне використання, а отже, і організацію навчальної діяльності для вирішення комунікативних завдань, максимально наближених до реального спілкування, тобто здійснюється в умовах, що моделюють спілкування. Пасов Е. зазначає, що наближення до потреб комунікації можливе лише при врахуванні системи мовленнєвих засобів і відповідної організації матеріалу за допомогою ситуацій і мовленнєвих завдань [18, с. 40].

Комунікативний підхід посідає чільне місце у педагогічних розробках та дослідженнях мовознавців, лінгвістів, важливого значення для формування особистості саме цьому підходу надають педагоги та психологи, як здатності особистості правильно, відповідно до норм літературної мови сформувати власну думку. Тут можна вказати на ґрунтовні дослідження таких науковців та педагогів, як Г.М. Шеламова [31], В.А. Канюкалик [6], Н.В. Кузьміна [10], І.П. Підласого [23], Я. Радевич-Винницького [25], Т.С. Паніна [17], Л.І. Мацько, Л.В. Кравець [12], М.Н. Ночевнік [14], М.І. Пентилюк [21], Т. Кузнєцова [9] та багато ін.

До критеріїв розвитку **комунікативного підходу розвитку культури** студента можна віднести складові професійного спілкування, які можуть проявлятися як здатність його до чіткої, логічно вмотивованої, зрозумілої мови, що надає можливість переконливо висловлювати свої думки та почуття за допомогою вербальних та невербальних засобів спілкування; уникнення такого явища, як білінгвізм (співвикористовування у суспільстві двох мов, які ніколи не бувають симетричними; змішування російської та української мов в одну); розвиненість комунікативного мотиву; запобігання проявів явища білінгвізму, аналізувати неправильно вмотивовані слова інших мов, добирати власне українські відповідники до слів іншомовного походження; правильність мовлення: знання і уміння дотримуватися прийнятих у сучасній мовленнєвій практиці мовних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних; точність мовлення – зрозумілість висловлень для співрозмовника, партнера по спілкуванню, відповідність висловленої думки певним умовам суспільної ситуації; логічність мовлення – володіння технікою смислових зв'язків, за допомогою якої не виникає суперечності, або неправильного розуміння висловленої думки; знаннями мовних засобів, якими можна оформити фразу.

Культурологічний підхід розвитку культури спілкування у вищому аграрному закладі виявляється у способах і прийомах морально-естетичного впливу на мовленнєву культуру студентів. Саме цей підхід набуває статусу загальнонаукової методології. Культурологічний підхід, завдяки широкій палітрі поняття культура та пізнавальним можливостям культурології – науки,

що вивчає культуру як цілісність, дає можливість дослідити безліч природних, соціальних, екологічних, економічних та педагогічних об'єктів та явищ як культурологічного феномену. Культурологічний підхід має своїм завданням інтегрувати дослідницький потенціал, накопичений рядом наук, які досліджують культуру (філософія культури, теорія культури, мистецтво, психологія культури, соціологія культури, історія культури тощо). Отже, засвоєння людиною культурних надбань є становленням її як творчої особистості.

Питання культури та її взаємозв'язок із спілкуванням посідає чільне місце у наукових доробках науковці у галузі естетичних наук. Так, Макаров Б.Ф. у співавторстві з Непогодою А.В. вважають, що спілкування і культура є тими поняттями, які неможливо уявити існуючими відокремлено, їх дуалістична природа цілком зрозуміла і логічна [11, с. 22].

Теоретичний аналіз представлених у літературі підходів до характеристики культурологічного напрямку розвитку культури спілкування дозволив нам виділити такі критерії мовленнєвої культури: розвиненість особистісних цінностей (добра, істини, краси); сформованість етико-комунікативних настанов, етичного ставлення до процесу спілкування та його учасників; розвиненість моральної сфери особистості; морально комунікативні якості: ввічливість, вихованість, тактовність, доброзичливість, повага до інших людей, доброзичливість.

Отже, наочно, у вигляді таблиці, можна вказати сформованість культури спілкування у студентів вищих аграрних закладів за такими критеріями основних напрямків комунікативної діяльності:

Таблиця 2.1

Підходи та критерії розвитку культури спілкування у фахівців-аграріїв

Підходи	Критерії
Педагогічний підхід	<ul style="list-style-type: none"> – комунікабельність, розвиток комунікативних умінь, які дозволяють знайти підхід до кожного учасника, зацікавлено і уважно вислухати його, бути природним, толерантним; – володіння технікою спілкування: внутрішньою-зовнішньою: <u>просодикою</u> (характеристика голосу: темп, тембр, висота, гучність); <u>кінесикою</u> (комунікативно значущі рухи: виражальні рухи (міміка, жести, пантоміміка, постава); технікою мовлення: темпоритм, дихання, дикція; – уміння створювати атмосферу довіри, яка б дала змогу без перешкод спілкуватися в діалогічній формі, аналізувати і корегувати хід обговорення та діалогу в групі студентів; – бути фасилітатором (помічник, той, що полегшує будь-яке завдання, дужки вставлені мною. – К.О.), використовувати прийоми спілкування, які підтримують учасників діалогу в ході бесіди; – зберігати науковий авторитет, допомагати студентам не потрапляти в його залежність, яка паралізує їх особисту думку; – вміння провокувати ситуації діалогу, які даватимуть можливість збуджувати у співрозмовників пошуку оригінального вирішення поставлених завдань

Підходи	Критерії
Комунікативний підхід	<ul style="list-style-type: none"> – розвиненість комунікативного мотиву; – запобігання проявів явища білінгвізму, аналізувати неправильно вмотивовані слова інших мов, добирати власне українські відповідники до слів іншомовного походження; – правильність мовлення: знання і уміння дотримуватися прийнятих у сучасній мовленнєвій практиці мовних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних); – точність мовлення – зрозумілість висловлень для співрозмовника, партнера по спілкуванню; – логічність мовлення – володіння технікою смислових зв'язків, за допомогою якої не виникає суперечності; – виразність мовлення – майстерність добирати емоційно забарвленні мовленнєві конструкції знання та дотримання етикетних норм і правил ділового мовлення; – моральність комунікативних дій і поведінки
Культурологічний підхід	<ul style="list-style-type: none"> – розвиненість особистісних цінностей (добра, істини, краси); – сформованість етико-комунікативних настанов, етичного ставлення до процесу спілкування та його учасників; – розвиненість моральної сфери особистості; – морально-комунікативні якості: ввічливість, вихованість, тактовність, доброзичливість, повага до інших людей, доброзичливість; – здатність до контролю і регулювання поведінки у процесі спілкування, навички самоорганізації
Комплексний підхід	<ul style="list-style-type: none"> – позитивний вплив за умови органічного поєднання культури педагогічного впливу і культурного саморозвитку особистості; – вплив на культур спілкування студентів у трьох напрямках: поведінка, мислення, відчуття; – комплексний характер навчальної діяльності: поєднання культури розумової, фізичної, моральної, естетичної і трудової; – врахування зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на формування культури спілкування студента у вищому аграрному закладі
Системний підхід	<ul style="list-style-type: none"> – мовленнєве спілкування; – володіння не мовленнєвим (вербальним спілкуванням); – професійно-педагогічна увага; – соціальна перцепція; – орієнтування у ситуації спілкування; – створення творчого самопочуття; – установлення і підтримування зворотного зв'язку у спілкуванні; – завоювання ініціативи; – побудова та реалізація плану спілкування
Рефлексивно-інноваційний підхід	<ul style="list-style-type: none"> – глибинне осмислення, аналіз і переосмислення студентами свого емпіричного досвіду, який пов'язаний з їх життєдіяльністю у різноманітних ситуаціях майбутньої професії – налагодження їх на конструктивну асиміляцію досягнень світової культури, науки і практики у сфері агро бізнесу; – гуманізація цінностей аграрної сфери, яка проводиться у співтворчості викладача і студента; – проживання різноманітних ситуацій в діяльності аграрної сфери; – культивування організаційних способів у студентів та їх можливостей саморозвитку

Отже, оцінюючи рівень сформованості культури спілкування у майбутніх спеціалістів агропромислової сфери, ми орієнтувалися на такі підходи, що відображають особистісні та поведінкові компоненти культури спілкування спеціаліста агропромислової сфери: *комунікативні уміння,*

які характеризують інформаційно-сміслову сторону професійної взаємодії і виявляються в здатності спеціаліста агропромислового комплексу чітко, зрозуміло і переконливо висловлювати свої думки за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування. *Педагогічний показник*

культури спілкування виявляється у володінні педагогом такими складовими, як: техніка спілкування; вміння створювати атмосферу довіри, яка б дала змогу без перешкод спілкуватися в діалогічній формі, аналізувати і корегувати хід обговорення та діалогу в групі студентів. *Культурологічний показник* формування культури спілкування серед студентів вищих аграрних закладів передбачає такі показники: розвиненість особистісних цінностей (добра, істини, краси); сформованість етико-комунікативних настанов, етичного ставлення до процесу спілкування та його учасників; розвиненість моральної сфери особистості. Завданням педагога у професійній діяльності повинно бути опертя і на *системний підхід*, що надає можливість, на нашу думку, синтезовано і поетапно підходити до етапів формування та розвитку культури спілкування у студентів агропромислового комплексу. У свою чергу, нами було виокремлено *рефлексивно-інноваційний підхід*, який, на нашу думку, є актуальним у напрямку розвитку мовленнєвої культури фахі-

вця-аграрія. *Екзистенціально-гуманістичний підхід* також мав місце в нашому дослідженні. Основним завданням якого було глибинне осмислення і розуміння внутрішнього психологічного стану особистості, що значно полегшить завдання у формуванні культури спілкування студента агропромислового комплексу. *Комплексний підхід* у педагогіці до розвитку культури спілкування у вищому аграрному закладі, на нашу думку, має не менш важливе значення, адже саме він здатен комплексно формувати у майбутнього спеціаліста комунікативні прийоми у професійній діяльності, що забезпечуватиме адекватну реакцію у різноманітних умовах спілкування з колегами, підлеглими, керівництвом. Належне місце у нашому дослідженні ми відводили і *особистісному підходу*, який має усі можливості для підвищення рівня культури спілкування в аграрному університеті, як спосіб зовнішнього прояву культури спілкування викладача по відношенню до студента аграрного комплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Изд-во Московского университета, 1980. – 416 с.
2. Бодалев А.А. Личность и общение: избранные труды. – М.: Педагогика, 1983. – 272 с.
3. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М.: 1960. – 238 с.
4. Емельянова Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1985. – 162 с.
5. Зимня И.А. Педагогическая психология. Учебное пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – 545 с.
6. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
7. Коджаспирова Г.М., Коджаспирова А.Ю. Словарь по педагогике. – Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.
8. Крилова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста: Методическое пособие. – М.: Высшая школа, 1996. – 142 с.
9. Кузнецова Т. Суржик і мовлення // Урок української. – 2001. – № 6. – С. 22-24.
10. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1970. – 114 с.
11. Макаров Б.Ф., Непогода А.В. Деловой этикет и общение: Учебное пособие для вузов. – М.: ЗАО Юстицинформ, 2006. – 240 с.
12. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 360 с. (Альма-матер). (ISBN 978-966-580-230-3).
13. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология: Учебное пособие. – М.: Академический Проект, 2004. – 2-е изд., испр. и доп. – 560 с.
14. Ночевник М.Н. Человеческое общение. – М.: Политиздат, 1988. – 127 с.
15. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1986. – 797 с.
16. Палеха Ю.І., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник. – 2-ге вид., доп. – К.: Вид-во Європейського університету, 2003. – 164 с.
17. Панина Т.С. Современные способы активизации обучения: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Т.С. Панина, Л.Н. Вавилова; под ред. Т.С. Паниной. – 2-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 176 с.
18. Пасов Е. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению: 2-е издание. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
19. Педагогіка. Большая Современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич – Мн.: «Современное слово», 2005. – 720 с. – ISBN 950-443-481-8.
20. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко,
21. Кривонос І.Ф. та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
22. Пентилюк М.І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. – К.: Рута, 2000. – 128 с.
23. Петровская Л.А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга. – М.: Изд-во Московского университета, 1982. – 168 с.
24. Подласый И.П. Педагогика: учебник. – М.: Высшее образование, 2008. – 540 с. – (Основы наук).
25. Поршнев Б.Ф. Социальная психология и история. М., 1968. – 445 с.
26. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 291 с. – (Вища освіта XXI століття). – ISBN 966-346-176-5.
27. Рибалка В.В. Особистісний підхід до учня в школах нового типу // Роль психологічної служби у навчально-виховному процесі сучасної школи: Матеріали семінару директорів шкіл Московського району м. Києва. – К.: МОВО, Школа-гімназія № 56, Ін-т психології АПН України. – 1995. – С. 8-9.
28. Рубинштейн Л.С. Проблема способностей и вопросы психологической теории // Вопросы психологии. – 1960. – № 37. – С. 3-14.
29. Савенкова Л.О. Мовленнєва діяльність викладача: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – 192 с.
30. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 1600 с.

31. Степанова С.Ю., Варламов В.П. Рефлексивно-инновационный подход к подготовке управленческих кадров // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 60-68.
32. Шеламова Г.М. Деловая культура и психология общения: Учебник для нач. проф. образования; Учеб. Пособие для сред. проф. образования / Галина Михайловна Шеламова. – 4-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 160 с. – ISBN 5-7695-2340-9.

Рецензенты: к.пед.н., доцент Карашук Л.М.,
к.пед.н., доцент Михайлюк В.О.

© Кунашенко О.В., 2009

Стаття надійшла до редакції 12.04.2009 р.